

Krock eller möte?

Om professionellt bemötande och heteronormen

Förord

Detta är en bok om hur professionellt bemötande styrs av normer kring kön och sexuell läggning. Den ingår i Fritt Frams utbildningsmaterial som syftar till att skapa ett öppnare arbetsklimat där alla respekteras, oavsett om man är homo, bi eller hetero.

Tidigare har en bok, *Fritt Fram – homo, bi & hetero på jobbet*, och en cd-romskiva producerats som lyfter fram anställdas villkor. Med den här boken uppmärksammas bemötandet av tredje part, såsom kunder, vårdtagare och klienter.

Vi tror att alla som arbetar med människor vill göra ett bra jobb – och bli ännu bättre. Den här boken är till just för er.

Göteborg 2006

Anna-Carin Jansson

Maria Jacobson

Innehåll

| | |
|---|-----------|
| Olika läggning, lika behandling? | 6 |
| Brist på medvetenhet leder lätt till diskriminering | |
| <i>Vad säger lagen?</i> | 12 |
| Den osynliga normens makt | 16 |
| Att tvingas gömma sin kärlek | |
| <i>Kärlek utan etikett</i> | 22 |
| <i>Familjebiljett, tack!</i> | 24 |
| Man + kvinna = sant i medierna | 26 |
| Varning för stereotypa hbt-skildringar! | |

Att möta andra och sig själv 30

Självreflektion som grund för gott bemötande

Komma ut varje dag 33

Bot mot homofobi 36

Direktnummer till vården 40

Se igenom härskarteknikerna 42

Utövar du makt utan att veta om det?

Äntligen i hamn 46

Samkönad i nöd och lust 48

Gott bemötande – även från kunden 50

Kom igång tre-steps-guide 52

Så kan bemötandet bli bättre på din arbetsplats

OLIKA LÄGGNING LIKA BEHANDLING?

Vad är din första tanke om kunden, en 70-årig man, har med sig en annan man när han beställer en resa på resebyrå? Eller vad tänker du om den unga blåslagna kvinnan som kommer till akutmottagningen är i sällskap med en jämnårig kvinna?

Funderar du på om det är två kärlekspar du möter?

Principen om alla människors lika värde är väl förankrad i samhället. Den offentliga makten ska utövas med *respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet*, slår till exempel regeringsformen fast. Ett synsätt som genomsyrar även andra svenska lagar, bland annat socialtjänstlagen, samt internationella konventioner om mänskliga rättigheter.

I den bästa av världar skulle det vara tillräckligt. Men erfarenheten har visat att så inte är fallet. Trots att de flesta skriver under på att alla människor – oavsett vem personen är – har samma rättigheter och skyldigheter, ser verkligheten annorlunda ut.

Därför finns det en särskild diskrimineringslagstiftning i Sverige. Grunder för diskriminering är kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder och sexuell läggning. Ytterligare två föreslås, könsidentitet och ålder, i Diskrimineringskommitténs slutbetänkande "En sammanhållen diskrimineringslagstiftning" från 2006.

KAN DU GE EXEMPEL på någon situation i ditt arbete där det är viktigt att vara medveten om att alla människor inte är heterosexuella?



Titta Asta
vem som
kommer!



HBT-ORDLISTA

Heteronormen = heterosexuallitet uppfattas som det normala, givna och förväntade

Sexuell läggning = homo-, bi- och heterosexuallitet

Transpersoner = samlingsnamn på könsöverskridare, personer som ifrågasätter den könstillhörighet de sorterats in i, till exempel transvestiter eller transsexuella. Transpersoner kan vara homo-, bi- eller heterosexuella.

Hbt = samlingsbegrepp för homosexuella, bisexuella och transpersoner

LAGLIGT SKYDD

Skydd mot diskriminering på grund av sexuell läggning finns i flera lagar. Till exempel i Lag om förbud mot diskriminering och Lag om förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av sexuell läggning. Anmälan görs till HomO – ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning.

Skydd mot diskriminering för transsexuella finns delvis i jämställdhetslagen och i lagar som förbjuder diskriminering på grund av kön. Anmälan görs till JämO – jämställdhetsombudsmannen.

Lagstiftningen är ett viktigt instrument för att motverka diskriminering, men enbart lagar räcker inte om samhället ska lyckas uppfylla principen om alla människors lika värde. Det finns även en mängd normer och värderingar, ofta osynliga, som avgör hur vi ser på världen och hur vi möter – och bemöter – varandra.

För att alla ska behandlas likvärdigt krävs därför också insikt om människors olikheter. För yrkesutövare – oavsett verksamhetsfält – är det viktigt att ställa sig frågan: Betyder allas lika värde att man alltid kan behandla alla kunder, vårdtagare och klienter på samma sätt?

Eller är just vetskapen om människors olikheter en förutsättning för att var och en ska bli bemött respektfullt och korrekt?

Att till exempel erbjuda den 70-åriga mannen och hans fästman två enkelrum när de beställer en resa – precis som man skulle göra om kunderna var två goda vänner – är inte att behandla alla par lika. En man och en kvinna skulle knappast automatiskt tas för två kamrater.

Vad är det då för outtalade normer som styr? En kartläggning över i vilken mån sexuell läggning har betydelse för bemötandet inom socialtjänsten visade att det största problemet var att "homo- och bisexuella personer är osynliga och att socialtjänsten i de flesta kontakter utgår ifrån att alla lever ett heterosexuellt liv". Det vill säga att för socialtjänstens anställda är heteronormen något självklart. Föreställningen att "alla har en heterosexuell läggning" ifrågasätts inte.

Som exempel på situationer där denna oreflekterade hållning kan påverka bemötandet av homo- och bisexuella klienter, nämns till exempel blanketter som är omöjliga att fylla i, generade socialsekreterare och kränkande uppmaningar.

Den bristande medvetenheten om andra sätt att leva än som heterosexuell kan ibland leda till att situationer felbedöms – eller helt enkelt inte uppmärksammas. Ingen kanske tänker på att den äldre damen som varje dag sitter vid den gamlas sjukbädd är en mång-

årig partner och närmast anhörig – och inte en kamratlig väninna. Eller att det på grund av samhällets tidigare syn på homosexualitet idag finns många äldre homo- och bisexuella som inte är öppna med sin läggning – och som riskerar att bli isolerade då deras ”vän” eller ”väninna” går bort.

Andra allvarliga konsekvenser av heteronormativ blindhet kan vara att hatbrott, partnervåld och hedersrelaterat våld inte upptäcks.

Även i den första svenska kartläggningen av våld i samkönade parrelationer uppmärksammas samhällets bristande förmåga att möta partnervåld på ett icke-heteronormativt sätt.

Förutom den styrande heteronormen talas det i rapporten om en ovilja och/eller oförmåga att se män som offer och kvinnor som möjliga förövare. Vilket kan vara en del av förklaringen till varför det exempelvis saknas skyddat boende för män som misshandlats av sina män. Eller varför kvinnan som vägrar att lämna sin sönderslagna ”väninnas” sida på akutmottagningen, oreflekterat uppfattas som en medkännande god kamrat – och inte som en bevakande förövare.

Behovet av medvetandegörande är akut. Utbildas och medvetandegörs inte yrkesverksamma runt om i samhället om heteronormen, riskerar också ungdomar som utsätts för hedersrelaterat hot och våld på grund av sexuell läggning att förbises. Det framgår av ”Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning”, en av få undersökningar på området. Rapporten visar genomgående hur osynliga dessa ungdomar är i samhället – trots sin stora utsatthet. Råd, stöd och åtgärder riktade mot denna grupp ”är bara inte bristfälliga utan i många fall existerar de inte”.

Vart ska exempelvis en gymnasist ta vägen om han eller hon blivit utkastad hemifrån på grund av sin homosexualitet? Eftersom det är föräldrarna som har det ekonomiska ansvaret för ungdomar mellan 18 och 20 år så länge de går i skolan, finns det ingen lagstadgad skyldighet för samhället att bistå den som blivit utslängd.

STOLTA ORD SOM FÖRPLIKTAR

För att skapa goda kundrelationer måste kunden känna sig förstörd och sedd i sina behov. För Folksam är det därför viktigt att vi möter våra kunders behov oavsett kön, funktionshinder, sexuell läggning eller etnisk respektive religiös tillhörighet.

Folksams Hållbarhetsredovisning 2005

I detta ingår också att respektera individuella, rollmässiga och kulturella olikheter vad gäller funktionsnivå, kön, sexuell orientering, etniskt och nationellt ursprung och tillhörighet, ålder, religion, språk och socioekonomisk status samt att vara uppmärksam på de begränsningar som ligger i egna kulturella, klassmässiga och köns-mässiga förutsättningar.

Yrkesetiska principer för psykologer

Jag skall som tolk bemöta alla parter i en tolksituation med lika respekt oavsett ras/tillhörighet, politisk uppfattning, religion, kultur, funktionshinder, social status, ålder, kön eller sexuell läggning.

Riktlinje nr 1 i Etiska riktlinjer för tolkar

Verksamheten utgår från en humanistisk grundsyn och bedrivs utan åtskillnad av nationalitet, ras, hudfärg, kön, ålder, språk, religion, politisk åskådning, sexuell läggning eller social ställning.

Stadgar för svensk sjuksköterskeförening

MISSRIKTAD RESPEKT

Jag började mitt arbetspass på den psykiatriska vårdavdelningen med att titta igenom mina patienters omvårdnadsjournaler. Jag ville se hur det gått för dem hemma under helgen.

I en patients journal – en kvinnas – stod det att hon kommit tillbaka tidigare än planerat "eftersom hon hade haft problem med en väninna". När jag satte mig hos patienten och pratade om hur helgen varit, berättade hon utan omskrivningar att hon haft problem med sitt ex, en kvinna som inte ville acceptera att deras förhållande var slut.

Det visade sig att sköterskan som gjort journalanteckningen var medveten om att patienten hade problem med en före detta och inte en kompis, men av "respektfullhet" valt att skriva väninna. Men om journalen inte stämmer kan det ju leda till att patienten inte får den vård och det stöd hon behöver.

Kajsa, sjuksköterska inom psykiatri

Hittills, konstateras det, har det hedersrelaterade våldet förknippats med våld riktat mot heterosexuella invandrarkvinnor. Men "kartläggningen visar att hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning inte är signifikant för en viss kultur, etnicitet eller religion". Det riktar sig dessutom både mot pojkar och flickor. Bland annat beskriver en 21-årig kille från Sydamerika hur hans svenska adoptivföräldrar tagit avstånd från honom eftersom han dragit "skam" över familjen på grund av sin homosexualitet. En annan kille, med en engelskfödd mor och en sydeuropeisk far, blir handgripligen överfallen av sin far då han deltar i en föreningsaktivitet för homosexuella.

Målsättningen att behandla alla lika – eftersom alla har samma värde – riskerar ibland att bli missriktad välvilja. För att lika-behandlings-principen ska fungera krävs att de som möter kunder, vårdtagare och klienter har tillgång till olika sorters "glasögon" när de tolkar sin omvärld. I en enkätundersökning genomförd på förskolor i Stockholm, var syftet att studera hur förskolorna hanterar olikheter med utgångspunkt från så kallade regnbågsbarn. Det vill säga barn i andra än den traditionella mamma-pappa-barnfamiljen – med till exempel två mammor eller två pappor.

Bland förskolans personal fanns en rädsla för att uppmärksamma regnbågsbarnens situation. Det skulle kunna gå emot tanken om "allas likhet", menade de. Uppmärksamheten skulle föra med sig att dessa barn blev sedda som "annorlunda" i negativ bemärkelse.

En konsekvens av denna "välvilja" var att regnbågsbarnens livssituation inte bekräftades och att de i stor utsträckning saknade möjlighet till identifikation på sin förskola, i till exempel sånger, barnböcker och lekar.

När personalen skulle ge exempel på regnbågsbarnens möjligheter att få sin egen familjesituation speglad, föreslog en anställd: sången Tre pepparkaksgubbar!

Källor:

Sexuell läggning och bemötande i socialtjänsten, Socialstyrelsen 2004

Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning, Skåne i utveckling 2004:24

Våldsamt lika och olika – Om våld i samkönade parrelationer, Carin Holmberg, Ulrica Stjernqvist, Centrum för Genusstudier, Stockholms universitet 2005:36

”Alla är lika för mig” – En kartläggning av hur socionomutbildningar tar upp sexuell läggning, HomO 2005

Det osynliga regnbågsbarnet på förskolan – En enkätundersökning om normer, olikheter och särskiljandets betydelse, Maria Hulth, Ninnie Ingelson, Genusvetarprogrammet Fördjupningskurs, Södertörns högskola 2005

KRYSSRUTA SAKNAS

På min arbetsplats genomfördes en medarbetarenkät med fokus på jämställdhet. I enkäten ville man ha reda på civilstånd. För dem som lever i ett parförhållande fanns två val: gift respektive sambo. Jag mejlade till personen som utarbetat enkäten och ställde frågan:

”Hur ska jag som är registrerad partner svara på frågan om civilstånd?”
”Då får du räkna dig som sambo”, blev svaret.

Jag blev faktiskt lite förvånad. Om jag nu skulle välja något ”nästan rätt” alternativ, hade jag väl trott att mitt partnerskap skulle jämföras med äktenskap. Närmare äktenskap än så kan jag ju faktiskt inte komma. Och hur svårt kunde det egentligen vara att lägga till en extra kryssruta och därmed täcka in de juridiska samlevnadsformer vi har? Det är ju inte så att det finns mängder av varianter. Det finns faktiskt bara tre. Jag valde att inte fylla i enkäten.

Lena, partner till Josefin sedan fem år

Vad säger lagen?



Bild: Jonas Lund

George Svèd är kanslichef på HomO, ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning. Här förklarar han hur lagen mot diskriminering fungerar.

Om det handlar om situationer där homo- eller bisexuella blir kränkta som kunder, vårdtagare eller klienter, vilka lagar är det som reglerar detta?

Lagen (2003:307) om förbud mot diskriminering (DFL). Negativ särbehandling vid tillhandahållande av varor och tjänster kan dessutom utgöra olaga diskriminering, som är straffbart enligt Brottsbalken 16 kap 9 §.

Kan du kortfattat redogöra för de här lagarna?

DFL förbjuder diskriminerande villkor för att få tillgång till varor, tjänster och bostäder. Många gånger finns det en koppling till familjerätten, det vill säga någon behandlar homo- och heterosexuella par olika. Det kan till exempel gälla sämre villkor för tillgång till pension eller försäkring, för att få en bostad eller sämre samborabatter inom resebranschen. Lagen omfattar också skydd mot diskriminering på grund av sexuell läggning inom till exempel hälso- och sjukvården samt socialtjänsten.

I HomO:s faktablad "Skadestånd mot diskriminering" finns mer information om vem som skyddas av DFL, exempel på förbjuden särbe-

HOMO GRIPER IN

Min partner och jag skulle söka försörjningsstöd på socialkontoret, men på blanketten skulle man på heder och samvete ange mannens inkomst och kvinnans inkomst. Det tyckte vi inte att vi kunde göra. Socialassistenten hävdade att vi var tvungna att använda blanketten för att bidragsansökan skulle behandlas.

HomO har utrett flera fall av blanketter som inte är anpassade till samkönade relationer. Eftersom socialtjänsten omfattas av diskrimineringsförbudslagen utgör den beskrivna situationen diskriminering, som inte är tillåten.

Jag är sedan två år registrerad partner med en fruktansvärt svartsjuk man. Efter ett uppslitande gräl misshandlade han mig. Eftersom jag fått nog ringde jag socialkontoret för att be om hjälp. Men där sade socialassistenten att man rimligen kunde förvänta sig att en vuxen man borde kunna försvara sig själv utan att blanda in utomstående. Är det rimligt?

Nej, det är inte rimligt. Diskrimineringsförbudslagen omfattar även socialtjänsten. Det är inte tillåtet att bemöta homosexuella klienter sämre än heterosexuella.

Vi är två kvinnor som levt tillsammans i ett år. Förra veckan opererades min sambo. När jag ringde till sjukhuset för att höra hur hon mädde, sa avdelningssköterskan att uppgifter om patienter bara lämnades ut till "familjen".

Diskrimineringsförbudslagen omfattar även hälso- och sjukvården. Det är inte tillåtet att bemöta homosexuella sambor sämre än heterosexuella.

Källa: HomO:s hemsida 2006

handling, vad som gäller när privatpersoner diskriminerar och vad man kan göra när man utsatts för diskriminering.

Negativ särbehandling vid tillhandahållande av varor och tjänster kan dessutom utgöra olaga diskriminering, som är straffbart enligt Brottsbalken 16 kap 9 §. HomO kan här hjälpa till med bedömningar och ge råd och stöd att göra anmälan till polis.

Vad kan hända med personer som i sin yrkesutövning diskriminerar någon på grund av sexuell läggning?

Arbetsgivaren kan bli skadeståndspliktig och när det gäller olaga diskriminering kan det bli frågan om bötes- eller fängelsestraff.

Vad går gränsen för vad som kan kallas diskriminering? Om till exempel en reseförsäljare konsekvent kallar ett lesbiskt par för "kompisar", kan man då säga att det handlar om diskriminering?

Ja, juridiskt sett är diskriminering en negativ särbehandling som har samband med sexuell läggning och som det inte finns saklig grund för. Om kunden påpekar att kompiserna inte är kompis utan en partner, och att hon känner sig störd av försäljarens ordval och denne ändå fortsätter på kompisspåret, kan det kallas trakasserier. Det är ett uppträdande som kränker en persons värdighet. Trakasserier karaktäriseras också som diskriminering.

Hur ser trenden ut? Har diskriminering på grund av sexuell läggning minskat i takt med att frågor om sexuell läggning diskuteras allt mer öppet?

Det är en komplex fråga. Samhället har snabbt förändrats mot större öppenhet och allt fler homo- och bisexuella vågar leva öppet och förhålla sig lika självklart till sin sexuella läggning som heterosexuella alltid gjort i förhållande till sin. Många tycker därför att det är självklart att man kan gå hand i hand på gatan eller pussa på sin partner på krogen, i affären eller när man ses till lunchrasten på jobbet. Då blir det ju fler som exponerar sin icke-heterosexuella läggning och fler som reagerar negativt på vad de ser. Allt fler möjliga konfliktsituationer alltså. Men samtidigt en ökad anmälningsbenägenhet från homo- och bisexuella. Lagstiftningen och samhällsutvecklingen medger att man anmäler och kräver upprättelse. Sammanfattningsvis har vi ett ökat antal anmälningar om diskriminering, men det betyder inte nödvändigtvis att diskrimineringen ökat, utan kanske snarare att toleransen mot diskriminering minskat.

Räcker lagstiftningen till?

Det är klart att diskrimineringsskyddet kunde utvidgas till fler områden och förfinas. Man kan önska bättre lagstöd för ett långsiktigt förebyggande arbete och sanktionsmöjligheter för dem som inte uppfyller kraven. Men i grunden är det en attitydfråga. Rätten till likabehandling oavsett sexuell läggning är en mänsklig rättighet och inte en förhandlingsbar förmån.



Då ska vi se...
ja, här har vi två

JÄTTETREVLIGA
ENKELRUM

Ett dubbelrum,
tack

Tokyo

London

DEN OSYNLIGA NORMENS MAKT

Har du funderat på varför det är så lätt att automatiskt tänka på mamma-pappa-barn om det talas om en familj?

Eller varför två män – eller två kvinnor – som håller varandra i handen kan upplevas som provocerande?

Hela samhället bygger på idén att alla är heterosexuella. Det är en föreställning som slår igenom överallt, från mellanmänskliga möten till hur lagar är stiftade, runt om i världen. Denna utgångspunkt är så dominant att den beskrivs som en styrande norm – heteronormen. Heterosexuell läggning betraktas som det naturliga, universella – som det ”normala”. Heterosexualiteten uppfattas inte ens som en särskild läggning, till skillnad från homo- och bisexualitet. Heteronormen handlar om de osynliga regler och förväntningar som styr möten och relationer av olika slag. En konsekvens är att de som inte lever heterosexuellt utestängs – exkluderas – i en mängd institutioner och situationer i samhället. Det kan gälla allt från bemötande i vården till skämt som utgår från en heterosexuell världsbild. Till synes oskyldiga lustigheter kan fungera utestängande och upplevas kränkande av personer som inte är heterosexuella. Samtidigt presenteras den heterosexuella verklighetsuppfattningen som ”normal” gång på gång.

**VEM LEVER MEST I ENLIGHET
MED NORMEN?** En ensamstående
heterosexuell man eller två män som
lever i ett parförhållande?

Normen innebär att alla blir bemötta som om de vore heterosexuella. Det ställer krav på personer som inte är hetero att våga leva öppet som homo eller bi. På liknande sätt avkrävs människor att vara och uttrycka ett kön; kvinna eller man. Könsoverskridare – transpersoner – bemöts inte på ett lika självklart sätt. På grund av risken för den "osynliga" diskrimineringen väljer en del att ibland inte vara öppna i alla livets situationer.

Heteronormen är också begränsande för heterosexuella. För att en heterosexuell man ska uppfattas som en "riktig" karl, förväntas han uppträda på ett särskilt sätt. Han ska exempelvis kunna köra bil, snickra till husbehov, inte vara rädd för spindlar eller gråta offentligt. En heterosexuell kvinna däremot bör tycka om barn, vara mån om sitt utseende och helst inte snickra bättre än sin man.

Kärnfamiljsidealet – mamma, pappa, barn – är en tydlig manifestation av heteronormen. Kring mitten av 1900-talet var det en familjebildning som ansågs passa moderna industrisamhällen. Tanken var att kvinnor och män skulle vara jämlikar men inneha olika roller. Männerna var huvudförsörjare och kvinnorna ansvariga för omsorg och barnuppfostran, roller som ofta legitimerades med argument om biologiska och psykologiska könsskillnader.

Till kärnfamiljen kopplades också föreställningar om manlighet och kvinnlighet som motsatser. "Riktiga" kvinnor och män bör inte attraheras av någon med samma kön. De som inte passat in i mallen har fått finna sig i att i olika tidsperioder förklaras som kriminella, sjuka eller avvikande. Fortfarande kan man hitta "sexuellt avvikande" som synonym till homosexuell i ordböcker. Och som synonym till exempelvis transvestit står ibland "transsexuell" och "sexuellt gränsöverskridande person", vilket är helt fel. Transsexuell är den person som inte kan identifiera sig med sitt biologiska kön. Transvestit är den som ibland klär sig i det andra könets kläder.

HELLRE GORILLADRÄKT

Igår utanför affären sa en kille nåt i stil med: "Ditt perversa as". Även om ingen ska behöva höra sådant är jag beredd på den sortens reaktion. De som jobbar i affären är väldigt positiva till Ulrika. Mina vänner mottog henne förvånansvärt ömsint. Jag tog en risk när jag kom ut för dem och hade inte väntat mig att bli så väl mottagen. Jag tror kanske att en del män tycker att en man i kvinnokläder sviker manligheten och då känner de sig hotade. Sveket tror jag består i just att man har kvinnokläder. Hade jag haft en gorilladräkt hade de bara tyckt att jag är knäpp men de skulle inte kalla det perverst.

Joakim/Ulrika, transperson

BÄTTRE STATISTIK

Jag är teknisk fysiker och har en chefsbefattning på ett stort tekniskt företag. Under ett år förberedde jag en grupp arbetskamrater att jag höll på att byta kön. Jag mötte inga negativa reaktioner. Först efter det kände jag mig mogen att tala med min chef. Han tyckte inte det var ett problem utan sa: "Vi betalar för det jobb du utför, inte för ditt kön." Dessutom såg han en chans att bättra på jämställdhetsstatistiken.

Petra, transperson

HETERONORMEN PÅ ARBETSMARKNADEN

Det heterosexuella paret bildar mall också för yrkesrelationer som exempelvis läkare och sjuksköterska. För var läkare ett mansyrke och sjuksköterska ett kvinnoyrke och rollerna var klart rangordnade med läkare i topp. Kvinnor och män låstes fast i positioner som så att säga blev könsmärkta och heteronormativa. Det är en av förklaringarna till lönemässiga orättvisor men också beföringsmässiga. I vidare bemärkelse är den könssegregerade arbetsmarknaden också ett resultat av kärnfamiljens rollfördelning. Idag ses det som ett problem att kvinnor saknas i tekniska yrken och män i omvårdande, liksom att kvinnors arbete i vård och omsorg värderas lägre i förhållande till mäns arbete i produktion. Heteronormen sätter fortfarande klara gränser för vilka yrken kvinnor och män väljer – den begränsar individer, även heterosexuella. Män som är frisörer eller sjukskötare betraktas ibland som mjuka, feminina eller homosexuella. Deras manlighet ifrågasätts. Kvinnor i traditionella mansyrken kan på liknande sätt bli sedda som "manhaftiga". En nedvärdering av homosexualitet är en beståndsdel i heteronormen.

Till skillnad från idag diskuterades inte sexualitet offentligt under första hälften av 1900-talet – och knappast privat heller. Heterosexualiteten var självklar men outtalad. Heteronormen medförde starka förväntningar på hur människor skulle bete sig; familjebildning och yrkesval knöts hårt till kön och heterosexualitet. Att gifta sig var självklart med konsekvensen att en del personer som idag skulle kalla sig homosexuella gifte sig.

Andra sätt att hantera omvärldens förväntningar kunde vara att flytta till större städer med större anonymitet eller att välja ett rörligt yrke med hög omsättning av personal alternativt med mycket resande. På så vis kunde man hålla sin läggning dold.

Tystnaden var inte enbart förtryckande utan gav också utrymme för handling. Så länge sex mellan personer av samma kön pågick obemärkt sågs det inte som ett stort problem. Samkönade sexuella erfarenheter var inte så ovanliga, inte heller bland gifta, visar forskningen. Det fanns mötesplatser för män i offentligheten, i barer, parker och bad till exempel. För kvinnor var det svårare att träffa partners på offentliga inrättningar. Risken att förknippas med prostitution var uppenbar för kvinnor utan sällskap på offentliga platser. Många kvinnor var hänvisade till hemmafrurollen – men i hemmen kunde de umgås med "väninnor". Ett tvetydigt begrepp som använts, och fortfarande används, av en del homo- och bisexuella kvinnor. Det ger en möjlighet att stå för sin kärlek och samtidigt undkomma omgivningens kritiska ögon. För andra kan ordet ibland upplevas förolämpande; som en förminskning av kärleksrelationen och partnern.

Så parallellt med att en traditionell tvåsamhet kunde bevaras på ytan levde många ett liv i skymundan som utmanade rådande uppfattningar om könsroller och sexualitet. Kvinnor levde något oftare än män i samkönade relationer. Det ansågs inte lika märkligt att två kvinnor – "väninnor" – delade bostad. Homosexuella män – som kallades "såna" – ansågs vara omanliga. "Riktiga" karlar däremot

sågs inte som homosexuella trots att de ibland hade homosexuella förbindelser. Men öppet i den bemärkelse vi idag lägger i ordet, kunde homo- och bisexuella kvinnor och män inte leva på samma sätt som – öppet – heterosexuella. Därför är det inte märkligt att en del fortfarande använder omskrivningar när de talar om sin partner eller kärleksrelation. Det är inte heller självklart att alla identifierar sig som homo- eller bisexuella trots livspartners av samma kön. Man får komma ihåg att det fanns en tid när det var socialt oacceptabelt – och tidvis kriminellt – att öppet visa sin kärlek.

1944 upphörde frivilliga sexuella handlingar mellan vuxna personer av samma kön att vara kriminella. Men redan tidigare ifrågasatte domstolarna om det var meningsfullt att sätta homosexuella i fängelse. I stället ansågs vård på mentalsjukhus vara en bättre lösning – vilket idag kan ses i skenet av samhällsklimatet under 1930- och 40-talen, där tankar om rashygien utgjorde en av strömningarna.

Under efterkrigstiden, i samband med två uppmärksammade rättsfall, de så kallade Hajby- och Kejneaffärerna, blev manlig homosexualitet en angelägenhet för medierna – så till den grad att det hetsades mot homosexuella. Starka antihomosexuella stämningar fick fäste i Sverige – samtidigt som kärnfamiljsidealet upplevde sin höjdpunkt. Hyllandet av det heterosexuella gick hand i hand med stämplingen – stigmatiseringen – av det icke-heterosexuella.

I denna tid, 1950, bildades Riksförbundet för sexuellt likaberättingande, RFSL. En sexualpolitisk rörelse med anspråk på lika behandling och respekt tog form under de närmaste årtiondena. På 1960-talet kom vad som ibland kallas för kvinnorörelsens andra våg (den första var rösträttsrörelsen i början av 1900-talet). Kvinnorna krävde både utrymme och avlönade arbeten. Och de efterfrågades på arbetsmarknaden efter andra världskriget när folkhemmet skulle byggas. I samhället i stort ändrades synen på sexualitet. Från att ha varit undertryckt var "fri" sexualitet nu önskvärt. P-pillret kom 1964 och gjorde det lättare också för kvinnor att leva ut sexu-

ÄR NI SYSTRAR ELLER?

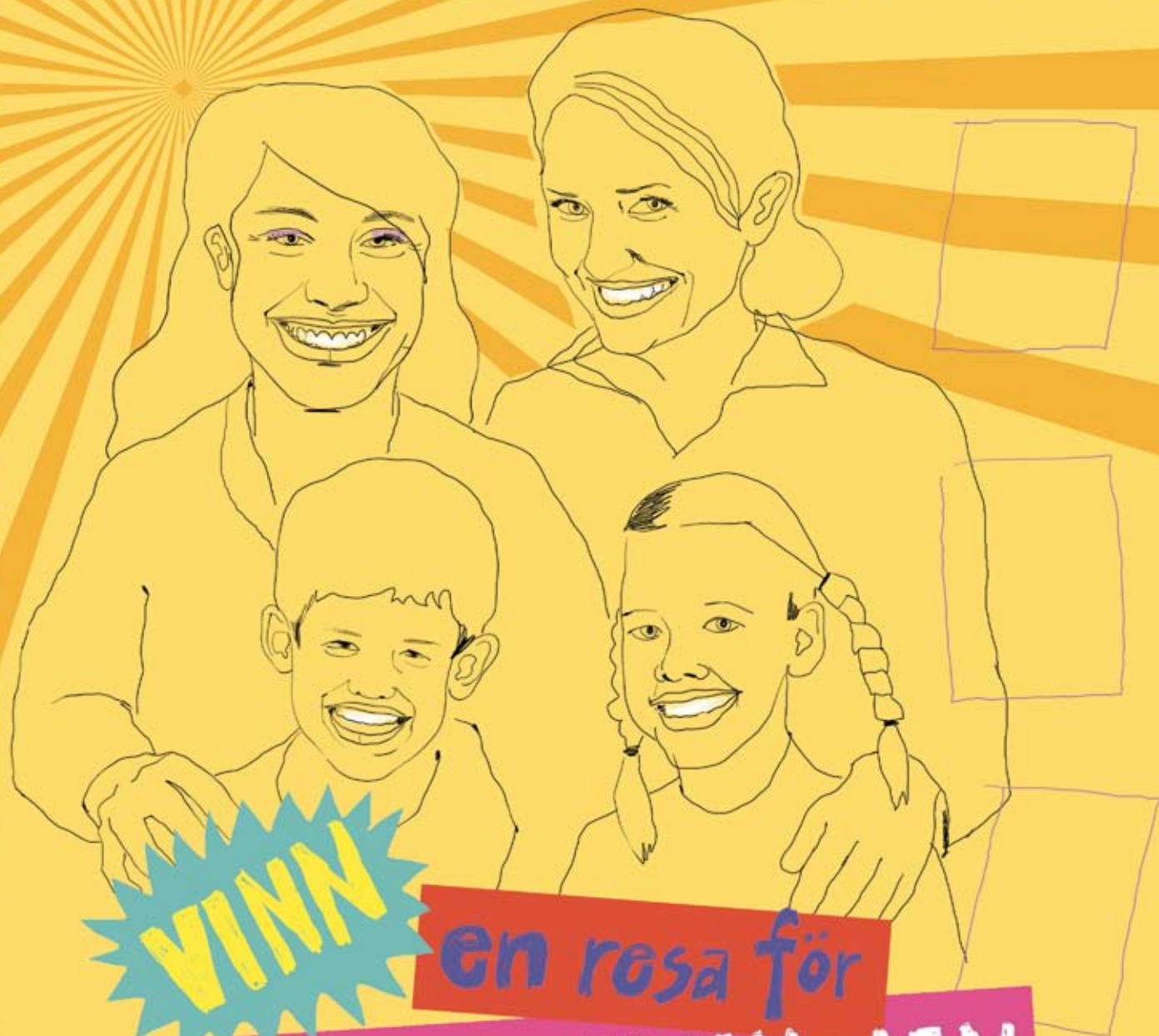
Min fru och jag spelar golf. Ofta går man sin golfrunda tillsammans med två andra golfspelare som man inte har träffat förut. Har man bokat tid i förväg finns både för- och efternamn antecknade på en lista, och det syns alltså att Kerstin och jag har samma efternamn. Innan golfrundan startar hälsar alla på varandra. Då kommer den obligatoriska frågan, följt av ett vänligt leende:

– Är ni systrar, eller...?

– Nej, vi är gifta med varandra, svarar vi.

I det ögonblicket händer det alltid något. Det har aldrig hänt att någon visat någon negativ reaktion. Inte öppet i alla fall. Men man märker att folk blir överrumplade och inte riktigt vet vad de ska säga. De ställde en neutral fråga, och på den förväntade de sig att få ett neutralt svar. Även om vårt svar är exakt detsamma som det svar ett heterosexuellt par skulle ge, uppfattas det som mycket mer privat. Och då blir många generade. Jag har aldrig funderat på att undvika sanningen när jag får den här frågan, även om man ibland tycker lite synd om de stackars golfspelare som blir generade. Om man ser det från den positiva sidan: min fru och jag har kanske lite fördel på det första hålet. Vi kan ju koncentrera oss på spelet, medan motspelarna måste koncentrera sig på att inte verka fördomsfulla.

Nadja, tillsammans med Kerstin sedan 16 år



VINN

en resa för

HELA FAMILJEN

alitet. Det stod klart att kärnfamiljen i den dåvarande formen var en förlängning av den ojämsställda ordning som varit förhärskande mellan könen under lång tid. Kvinnors och mäns liv var villkorade utifrån en orättvis tillgång till rättigheter och möjligheter i samhället – en maktordning som sorterade in könen i olika skikt. Idag talar vi om genusordning, ett maktsystem som håller isär kvinnligt och manligt och där män överordnas kvinnor. Vi talar också om en sexualitetsordning där heterosexualitet överordnas homo- och bisexualitet.

På 1960- och 70-talen vann både kvinnorörelsen och den sexualpolitiska rörelsen gehör i politiken. På 1970-talet introducerades jämställdhet som ett politiskt mål och som en metod för att justera orättvisorna mellan kvinnor och män. 1979 upphörde homosexualitet att vara ett sjukdomsbegrepp i Sverige. Mot slutet av 1900-talet stiftades flera lagar som stärker homo- och bisexuella personers ställning. Kvinnors ställning har på samma sätt gradvis stärkts.

Forskning visar att det vi idag anser vara manligt och kvinnligt inte nödvändigtvis uppfattades så förr. Genus, det vill säga socialt kön, är föränderligt. Till exempel förknippar vi känslomässig behärskning med de manlighetsideal som varit rådande från 1800-talet och fram till idag. Men det finns många historiska exempel på att män kunde leva ut känslomässighet och gråta offentligt före 1800-talet.

Heteronormen och genusordningen går hand i hand – den ena förutsätter den andra. Båda utgår ifrån att vi strikt kan sorteras in i kategorier som inte får överskridas. Är du kvinna kan du inte också vara man. Är du hetero kan du inte vara homo också.

Visst är det tryggt att tillhöra en kategori. Men det skapar också osäkerhet och förvirring när någon går utanför. Varför skulle annars två män – eller två kvinnor – som håller varandra i handen upplevas som provocerande? Eller varför känns det förvirrande om det inte omedelbart framgår vilket kön en bebis tillhör? Eller varför anses annars en man i kvinnokläder vara löjlig?

Källor:

Intervju med Arne Nilsson, docent i sociologi och historiker

”Såna” och ”riktiga karlar”. Om manlig homosexualitet i Göteborg kring andra världskriget, Arne Nilsson, Anamma Böcker 1998

En annan stad. Kvinnligt och manligt homoliv 1950-1980, Margareta Lindholm, Arne Nilsson, Alfabetanamma 2001

”Såna” på Amerikabåtarna, Arne Nilsson, Normal 2006

Dubbelliv. Reflektioner om döljande och öppenhet, Margareta Lindholm, Kabusa böcker 2003

Rädd att falla. Studier i manlighet, red. Claes Ekenstam, Gidlunds 1998

Den hotfulla kärleken. Homosexualitet och vanlighetens betydelse, Svante Norrhem, Carlssons 2001

Heteronormativity in a Nursing Context. Attitudes toward Homosexuality and Experiences of Lesbians and Gay Men, Gerd Rönndahl, Uppsala universitet 2005

Nätverksfamiljen, red. Margareta Bäck-Wiklund, Tomas Johansson, Natur och Kultur 2003

Queerfeministisk agenda, Tiina Rosenberg, Atlas 2002

Alla är väl heterosexuella? (Homo på jobbet) Hans Robertsson, Arbetslivsinstitutet 2005

Homosexuellas villkor i arbetslivet, Gunnel Forsberg, Liselotte Jakobsen, Goldina Smirthwaite, Jämställdhetscentrum, Karlstads universitet, 2005 andra utgåvan

Kärlek utan etikett

Alice, 72, tycker om kvinnor

Något särskilt ord för vad hon ska kalla sig har Alice själv aldrig haft. Däremot minns hon med en rysning hur människor som hon blev kallade ”abnorma” på 1950-talet.

Alice är idag 72 år och ögonen är fulla av glitter – och livserfarenhet.

– Jag visste tidigt att jag var som jag var, säger hon och berättar om den första förälskelsen, en flicka i klassen som fick henne att känna något alldeles härligt och speciellt.

Det här var i Göteborg i början av 1940-talet, och även om Alice var säker på sina känslor var varken sexualitet eller kärlek mellan två av samma kön något man pratade högt om.

– Det var nog först i realskolan jag insåg att något, inom citationstecken, var ”fel”, att jag inte kände som man skulle.

Som ung kvinna upplevde hon hur tonen skärptes, hur tidningarna på 1950-talet började skriva om homosexuella, ofta mycket hätskt. Att berätta för någon att man gick på klubbar för samkönade par var fullständigt otänkbart.

– Mest var det homosexuella män man skrev om, det var oftast de som råkade ut för trakasserier. Men ingen vågade säga att man var ”sån”, utan man smög med det.

Kvinnorna hade det kanske lättare, tror hon.

– Då kunde ingen tänka sig att två kvinnor var tillsammans. Män var ju en sak, men två kvinnor. På sätt och vis var det ju bra, kvinnor kunde därför göra mycket ihop, man kunde till exempel resa tillsammans utan att någon misstänkte något.

Själv har Alice aldrig pratat öppet om sin läggning, bortsett från för några nära vänner och andra likasinnade, sådana som ”tillhör familjen”. Hon har heller aldrig hittat ett ord för vad hon är.

– Idag säger ju många flata, men det tycker jag är ett fruktansvärt ord. Förr sa en del homosexuella och med kvinnorörelsen på 1970-talet kom lesbisk, men det är ett ord jag tycker är svårt att sätta på mig själv. Så vad säger jag då? Jag vet inte. Jag brukar säga att jag tycker om kvinnor.

Med åren har hon ändå lärt sig ett sätt att berätta – utan att för den skull använda särskilda beteckningar.

– Väninna är ett väldigt bra ord att använda, tycker jag. Jag ska få besök av en väninna, kan jag till exempel säga till grannen. Då kan det både vara en lesbisk väninna och en kompis. Men skulle det vara väldigt mycket kompis, skulle jag nog säga kompis.

Vad man använder för ord är inte det viktigaste, menar Alice. Det viktigaste är att man bemöter varandra med respekt.

– Man kan visa på många sätt att man förstår. Jag kommer inte på något direkt exempel, men om någon, exempelvis inom hemtjänsten, kommer för att hjälpa till hemma hos ett homosexuellt par kan den personen säkert visa att den har förstått utan att säga något.

ATT KOMMA UT

Begreppet komma ut härrör från engelskans "coming out of the closet" – komma ut ur garderoben. Att komma ut är en livslång process. En person kommer ut vid varje nytt tillfälle då omgivningen inte känner till personens sexuella läggning. Ibland kritiserar homosexuella och bisexuella för att "skylta" med sin läggning på ett sätt som inte heterosexuella anses göra. Men heterosexuella avkrävs ingen deklaration om sin läggning eftersom samhället i stort utgår från att alla är heterosexuella. I själva verket skyltar heterosexuella mycket oftare med sin läggning men sällan med orden "jag är heterosexuell": Att hålla sin älskade i handen, pussas på stan, att prata om vad man gjorde på helgen med sin fru eller man – det signalerar heterosexualitet.

Det finns också samhälleliga aspekter på begreppet komma ut, i bemärkelsen synliggöra. Generellt har marginaliserade och diskriminerade grupper – även hbt-gruppen – gjorts osynliga, i exempelvis medier. Det i sin tur har tvingat ut människor i offentligheten för att de ska få fram sitt budskap.

Att vara förebild är också ett sätt att synliggöra. Förebilder kan avdramatisera en komplicerad situation och trampa upp vägar för efterkommande.



Familjebiljett, tack!

"Det är väl inte mycket att orda om, tänker jag. Som ett försök att komma över min frustration över att det som vanligt finns en man, en kvinna och två barn på reklambladet för att illustrera hur mysigt en familj kan ha det när man hyr stuga i fjällen.

Naturligtvis är det inget att orda om. Många familjer består ju av mamma-pappa-barn. Och gott så. Men så kommer frustrationen över mig igen när jag kommer att tänka på när min man, hans son och jag skulle gå på hundutställning häromveckan och både min och – skulle det visa sig – biljettförsäljarens första impuls var tvekan. Gäller verkligen familjerabatten för oss? Eller hur är det?

Snålheten övervann rädslan och jag bestämde mig för att inte feget komma undan med att välja att betala för två vuxna och ett barn.

'En familjebiljett, tack', sa jag istället med kraft i rösten. Biljettförsäljaren bet sig i läppen och tittade hastigt efter en kollega. Men så fattade hon sitt beslut, tittade rakt igenom mig och lät oss, utan ett ord, passera.

Jag har funderat mycket på det här med varför det ska vara så svårt att bara gå fram och säga: 'En familjebiljett, tack'. Eller: 'Jag och min pojkvän är på jakt efter en ny bil, vad rekommenderar ni?'

Även om jag naturligtvis insett att samkönade par inte finns med på reklambilder, i enkätundersökningar eller ens i fåniga kärlekskomedier på bio, vet jag ju att både jag – och många med mig – finns. Ändå.

Jag har kommit fram till att det har att göra med att någonting händer om jag väljer att ge min man en puss på gatan eller när jag i ett nytt sammanhang berättar om vilken vardaglig episod som helst som handlar om mig och min älskade.

Det handlar om leenden som är en tiondels sekunder för långa – ofta lite stela – om brist på följdfrågor eller bara tystnad. Väldigt få uttrycker något öppet ogillande. Men ärligt talat; jag kan till och med ta illa upp när människor tycker att de är toleranta när de säger att jag har rätt att leva som jag vill. Skulle någon komma på tanken att tycka att min heterosexuella bror har rätt att leva som han vill?

Ibland inbillar jag mig säkert. Men emellanåt är omgivningens irritation så påtaglig: Varför MÅSTE homosexuella alltid hålla på att manifesteras sig? INGEN ANNAN pratar ju om sin SEXUALITET.

Nej, det är ju klart. När min kollega, en kvinna, pratar om sin gubbes nya hobby, och vad svärmor tycker om att de bestämt sig för att fira jul utomlands, då handlar det förstås om NORMALT familjeliv. Till skillnad från då jag insisterar på att MANIFESTERA min mans och min HOMOSEXUALITET genom att berätta att vi köpt en ny tvättmaskin.”

Sign. En familj bland andra

MAN + KVINNA = SANT I MEDIERNA

Prideparad. Halv nakna män i läderkläder, eller hur? Sexfixerat. Män utklädda till kvinnor, ja drag är ju show och lite kittlande. Och där går jämställdhetsministern.

Snabba bilder fladdrar förbi på tv-skärmen och sen var årets nyhetsrapportering från hbt-världen över för den här gången. Resten av året tillhör heterovärlden.

Betraktelsen ovan är kanske lite överdriven men den bild många mediekonsumenter får av hbt – homo-bi-trans – är begränsad och skev. Bilder av Prideparader får illustrera hbt-frågor i alla möjliga sammanhang, även om det handlar om till exempel adoption. När såg du en bild från ett första maj-tåg illustrera en nyhet om adoption?

På hundra år har Sverige gått från att vara ett sexualfientligt land, styrt av religiösa och moraliska normer, till att bli närmast besatt av sex. Heterosexuellt sex. Och den största sängkammaren av alla är medierna. Där är en obligatorisk heterosexualitet förhärskande, enligt vissa forskare. Medierna definierar i stor utsträckning vad sexualitet är. Frågan är om vi fått en fri och avspänd syn på sexualitet och kärlek i och med denna exponering? En del upplever det säkert så och kan känna igen sig i mediernas skildringar – men för hbt-personer kan medierna inte användas för identifikation. Lösningen för hbt-samhället har blivit att skapa sina egna medier.

HAR DU SETT, HÖRT ELLER LÄST
något i medierna som handlar om
sexuell läggning? Är det skillnad
på hur heterosexualitet, bisexualitet
och homosexualitet framställs?

HOMO
SEXUALIS



SVARTVIT – ELLER NYANSERAD?

Ett motsatstänkande präglar vår kultur. Vi tycks uppfatta och förstå världen utifrån motsatspar också när det gäller kön och sexualitet: kvinna-man, hetero-homo, svart-vit, vinnare-förlorare och så vidare. Det kallas ibland för dikotomisk – tudelad – tankestruktur. Det finns en maktordning i motsatsparen – ena delen värderas ofta högre. Det är mer privilegierat att vara en vit heterosexuell man än en svart lesbisk kvinna för att uttrycka det lite bryskt.

Heteronormen sammanfaller med det tudelade tänkandet. "Dom homosexuella" är ett vanligt uttryck som tjänar som kontrast till alla andra – som i regel inte sexualiseras alls utan bara är "vanliga normala" människor. Om man tillhör det ena så tillhör man inte det andra.

Hetero-homo är ett tydligt motsatspar. Människor som inte faller i någon av kategorierna har det kanske ännu besvärligare att få samhällets förståelse och respekt. Bisexuell läggning hamnar där. Likaså transpersoner som inte enkelt går att dela in i könskategorierna man respektive kvinna.

Källa: Ordningsstörande begär. Biteori som kritik av antropologisk sexualitetsforskning, Anna Adeniji, Stockholms universitet 2001

Men medierna är inte bara till för identifikation. Vi får också bilder av omvärlden. Så frågan är vilka bilder av hbt-världen som ges av de medier som används av många människor. Till att börja med ges inte särskilt många bilder alls. Hbt-världen är inte speciellt synlig. När hbt-personer får komma till tals är det i storstadspressen, då i regel i ett sammanhang där homo- och bisexualitet förknippas med ett problem, till exempel hatbrott eller diskriminering. Eller när det är Pridevecka. Kvinnor som grupp syns mindre än män som grupp i medierna, bortsett från i reklamen. Det är ett generellt könsmonster som också gäller för hbt-personer. Dock finns undantag. Både homo- och heterosexuella kvinnor intervjuas oftare än män när det gäller barn och familjebildning. I regionala och lokala nyhetstidningar förekommer hbt-personer, eller rapportering om hbt-området, nästan inte alls.

Ibland skildras hbt som något alla får ha en åsikt om. Man tar sig rätten att anse att hbt-personer inte bör ha samma rättigheter som heterosexuella personer, till exempel rätt att gifta sig. Vad skulle hända om man på motsvarande sätt hade en åsikt om att människor med svart hud inte skulle ha samma rättigheter som personer med vit hud?

Brott mot hbt-personer kan skildras på olika sätt. Ibland missar nyheterna att det är fråga om ett hatbrott och rapporterar bara om en misshandel. I andra fall används homosexualitet i kittlande syfte: "Polisen jagar homosexuella", kan det stå på en löpsedel.

Ett annat tema i journalistik är att trycka på hur normala homosexuella är. Som folk är mest. Vill gifta sig och bilda familj som vilka svenssons som helst. Det kan ses som ett uttryck för en välvillig önskan från journalister att framställa hbt-personer på ett sätt som man tror uppfattas som positivt. Men om nu hbt-personer är som vem som helst – varför behöver det då sägas? Samtidigt finns en journalistisk schablon som gärna framhåller normalitet. Även den grävsta brottsling kan beskrivas som en "helt vanlig kille". Medie-

dramaturgin tycks ha behov av att utgå från det ”normala” för att kunna beskriva det ”avvikande”.

Transpersoner framställs oftare som märkliga, eller som underhållningsdetaljer. Begrepp som transsexuell och transvestit sammanblandas. Det är vanligt att hbt-personer görs till representanter för en hel grupp. Dessa intervjuas endast på grund av att de är homo- eller bisexuella alternativt transpersoner. Inte som föräldrar utan som homosexuella föräldrar. Ungefär som män är politiker och kvinnor är kvinnliga politiker.

I filmens värld går det ungefär en film med hbt-tema på hundra med heterotema. Ett par såpor som utgår från hbt-världen är *Queer as Folk* och *L-word* – i stort sett de enda på minst 20 år. I underhållningsgenren har tv-programmet *Fab 5* gjort succé och härmat i svensk version. Här framstår bögar som särskilt styva i shopping, styling, heminredning och matlagning och de har i uppdrag att ”göra om” en heterokille i varje program. Utseende och hem är traditionella kvinnliga domäner men det är inte ovanligt att homosexuella män skildras med feminina förtecken.

Man kan inte påstå att mediebilderna av hbt-personer är rakt igenom negativ. Men helhetsintrycket är att den i högsta grad förstärker heteronormen.

Källor:

Mass Media Influences on Sexuality, J.D Brown, *The Journal of Sex Research* 39 s 42-45 2002

Hundbajs och bögrädd – en studie av mediernas skildringar av hbt-personer, Emma Sahlman och Forum för levande historia 2005

Young People and Gendered Media Messages, Maria Jacobson, Nordicom 2005

Allt är Möjligt, En handbok i mediekritik, red. Maria Jacobson, Allt är Möjligt 2004

Publicistiskt bokslut, Arbetsrapport om tidningars innehåll, Tomas Andersson Odén, JMG 2001-2004

SJÄLVKLART NÄRMAST ANHÖRIG

Jag var hos begravningsentreprenören, tillsammans med min mans mor. När dödsannonsen kom på tal föreslog min svärmor att hon och jag skulle stå på samma rad i annonsen, som närmast anhöriga. Jag var fortfarande i chock och helt under isen av Eriks död och kunde inte tänka riktigt klart. Men då sa begravningsentreprenören på ett alldeles självklart sätt: Nej, det är bara Niklas som ska stå på första raden. Efteråt har jag tänkt på att det var så skönt att han omedelbart kunde säga med sin auktoritet hur det skulle vara.

Niklas, änklings efter Erik

BILKÖPET

Det var sensommar 2005. Min sambo och jag skulle köpa en ny bil. På bilhandlarfirman är man verkligen i klorna på villiga säljare. Snart märkte jag att jag inte var intressant i säljarens ögon. Han utgick från att det var min sambo som skulle köpa bilen. Det kändes jättekonstigt att stå där och försöka ställa frågor och känna efter om bilmodellen var rätt för oss. I hans ögon var jag den snälla polaren som skulle köra den gamla bilen hem. Att avtalskrivandet dessutom var förberett för en köpare gjorde ju inte saken enklare. Vi gjorde ingen stor grej av det, vi fick ju ett bra pris.

Erik, bilägare och sambo med Michael sedan 2,5 år

ATT MÖTA ANDRA OCH SIG SJÄLV

Behövs det verkligen särskilda kunskaper om homo- och bisexuella för att bemöta en kund eller patient med respekt? Vad är det i så fall man behöver lära sig?

Enligt läkaren och forskaren Anna Westerståhl, som arbetat med bemötandefrågor i många år, går det inte att ”plugga” sig till ett bemötande som inkluderar alla. Istället handlar det om en kunskapsprocess som utgår från självreflektion och respekt för olikheter.

Det professionella bemötandet, hur vi yrkesmässigt hanterar det mänskliga mötet, har under senare år hamnat allt mer i fokus. Oavsett bransch eller huvudman, brukar värdet av ett respektfullt och individuellt anpassat bemötande framhållas.

Anna Westerståhl delar för tillfället sin arbetstid mellan jobbet som distriktsläkare på en vårdcentral för hemlösa i Göteborg och olika utbildnings- och forskningsprojekt. När hon tog sin läkarlegitimation 1977, stod bemötandefrågor överhuvudtaget inte högt på dagordningen. Vare sig på läkarutbildningen, inom vården eller i övriga arbetslivet.

Idag är intresset ett annat. Men precis som tidigare är utgångspunkten nästan alltid att alla är heterosexuella, konstaterar hon. Trots att förutsättningen för att en arbetsplats ska fungera för

alla – oavsett om man arbetar där eller kommer dit som kund, klient eller något annat – är att det finns en lyhördhet och acceptans för människors olikheter. Att förhållningssättet präglas av öppenhet, istället för av förutfattade föreställningar.

– Utifrån det här perspektivet måste homo-kompetensen öka. Men jag tror inte på en lista med tio punkter om homosexualitet som man ska lära sig utantill. Jag tror på en kompetens som består av min egen självreflektion, vem jag är i förhållande till andra, samt respekt för att andra kan vara olika.

– Att hitta hur man ska förhålla sig till andra är en långvarig process, tillägger hon och påpekar att det finns en poäng med att låta människor få tid och utrymme för egna reflektioner när man på en arbetsplats arbetar med bemötandefrågor.

– Genom att arbeta med öppna frågor tillägnar man sig en helt annan sorts kunskap än den man får bara genom att lära sig rabbla fakta.

För Anna Westerstähl, som var bland de första i Sverige med att synliggöra lesbiska inom vården, är vetenskapen om att det existerar en heteronorm den viktigaste utgångspunkten för att kunna bemöta alla likvärdigt oavsett sexuell läggning. Den osynliga normen måste synliggöras. Det får aldrig vara självklart att utgå ifrån att kunden eller patienten du har framför dig är heterosexuell. Eller att personen som följt med som sällskap är en god vän – eller kanske syskon – om hon eller han har samma kön som kunden eller patienten.

– De flesta kränkningar homo- och bisexuella utsätts för är vardagshändelser. Små kränkningar som man hela tiden samlar på sig och som känns – men det är inget man går till domstol med. För vad skulle man säga? Butiksbiträdet ignorerade mig när jag och min fru var inne för att handla något till vårt gemensamma hem?

Förutom att synliggöra heteronormen måste det också finnas en medvetenhet om att långt ifrån alla homo- och bisexuella orkar/kan/vill vara öppna med vem de är. Att många väljer de sammanhang där de känner sig trygga och accepterade.

– Det kan säkert vara svårt att förstå för den som inte varit i situationen hur det känns att inför varje nytt sammanhang behöva fundera på hur öppen man kan vara, vad som går att berätta eller inte.

Det respektfulla bemötandet förutsätter därför en lyhördhet bortom invanda föreställningar – och fördomar. En homosexuell man eller kvinna kan ju lika gärna vara förälder till fem barn som barnlös. Eller ha sina rötter i småländska Vetlanda som i syriska Latakia. Några är öppna, andra inte.



Bild: Johan Wingborg

FINNS DET TID AVSATT för reflektion och diskussion om bemötande på din arbetsplats? Har din arbetsplats riktlinjer för hur man ska bemöta kunder, vårdtagare och klienter?

– Det gäller att vara inkännande om man möter en person som – av något skäl – väljer att inte vara öppen. Sätter någon en gräns får man stanna där, tycker jag. Frågor man ställer ska vara relevanta – och inte ställas utifrån ovidkommande nyfikenhet.

Ibland kan insikten om att alla inte är heterosexuella bokstavligen ha livsavgörande betydelse. Ett exempel på det är den forskning som Anna Westerståhl var med och presenterade i slutet av 1990-talet. Då uppmärksammades bland annat att lesbiska kvinnor i studier uppgett att de dragit sig för kontakter med sjukvården på grund av rädsla för dåligt bemötande och att de – felaktigt – inte trott att de haft risk för utveckling av cancer i bröst eller livmodertapp.

På senare tid har partnervåld inom samkönade parrelationer på liknande sätt börjat synliggöras. En kunskap som, då den sprids inom till exempel sjukvård och socialtjänst, ökar möjligheten för personer som lever i samkönade parrelationer och som misshandlats att få stöd.

Respektfullt bemötande är viktigt överallt i samhället. Men Anna Westerståhl vill ändå betona det extra ansvar de yrkesgrupper har som ofta möter människor i utsatta situationer.

– Det finns en skillnad på hur det är att vara kund och vilja köpa en vara eller tjänst och när man av olika skäl befinner sig i en beroendeställning. Söker man sig till exempel till vården eller socialtjänsten, till präster eller andra liknande yrkesgrupper, är man ofta i en utsatt situation. Bli jag illa behandlad i en affär är det lättare för mig att gå därifrån och handla någon annanstans än om jag är svårt sjuk och beroende av min läkare.

Väl medveten om vilken makt en läkare har över sin patient, försöker Anna Westerståhl i sitt eget kliniska arbete vinnlägga sig om att ställa så öppna frågor som möjligt.

– Det gäller att vara uppfinningsrik och använda sin intuition. Vad man ska ställa för frågor beror på situationen, tycker jag. Ibland är det relevant, ibland inte, att få veta hur någon lever. Det kan till exempel av medicinska skäl vara viktigt att få reda på en patients sexuella aktivitet om han söker för besvär med urinblåsan. Eller om patienten har någon där hemma som kan hjälpa till att lägga om förband.

Rent allmänt rekommenderar hon att man tänker på att inte ställa frågor som är uteslutande. Till exempel är det bättre att fråga: "Har du en partner", i stället för: "Är du gift".

Just att träna sig i att ställa frågor – att samtala med ett öppet sinne – menar Anna Westerståhl är en betydelsefull del i arbetet med bemötandefrågor.

– Samtalet är A och O, inte minst som läkare har jag insett betydelsen av hur mötet med en patient tar form. Jag skulle nog vilja säga att förmåga att skapa förtroende och ställa bra frågor – med respekt för allas olikheter i bakhuvudet – är lika viktigt som den medicinska kompetensen. Det är ju just i goda möten med patienten som läkaren kan använda sina medicinska kunskaper på bästa sätt.



Komma ut varje dag

"Ofta tar det mindre än en sekund. Sedan måste man bestämma sig. Ska jag berätta eller inte?"

Att komma ut är en ständigt pågående process, brukar man säga. Och det stämmer. Det är i alla vardagligheter – som att fylla i namn på förmånstagare, uppge civilstånd eller berätta för vårdpersonalen vilken relation man har till den som är inlagd – valen ständigt måste göras.

Även om det är sällsynt att en professionell utövare visar ett öppet ogillande, är det nog det jag fruktar mest när jag inför en främmande människa är tvungen att berätta att jag är en 'sådan' som skiljer mig från normen. Det känns naket – och genant – att vara tvungen att förklara för reseförsäljaren, kassabiträdet på banken, läkaren eller vilken yrkesgrupp det nu gäller, att min 'kompis' inte är en kompis utan min sambo. Att vi faktiskt bor ihop – trots att vi varken är systrar eller kamrater. Utan just ...

Blir dessutom gynekologen, försäkringsrådgivaren eller polisen nervös – eller kanske inte förstår – blir situationen än mer besvärlig. Det handlar inte om att jag inte är lycklig i mig själv eller i mitt förhållande. Absolut inte. Jag är glad och stolt över att vara just den jag är.

Men ibland skulle det vara så skönt att bara bli betraktad som vem som helst, som en i mängden – som en som inte behövde förklara sig.



SHOWING: LISA THE LESBIAN



Vad ska du
göra i jul?



eh...

Varje gång en yrkesman eller yrkeskvinna behandlar mig och min sambo som just vilket par som helst blir jag så glad, så tacksam.

'Är din partner man eller kvinna' frågade en handläggare på centrala studiestödsnämnden. Och jag kände genast hur mycket lättare det var att andas.

Åtminstone tills jag kom på att så här borde det vara jämt, det borde vara självklart att alla behandlades på samma sätt.

Ibland 'fegar' jag ur – och förklarar för tandläkaren att jag fått tips om hans tandläkarmottagning från en 'väninna' (som jag råkar dela liv med). Jag försöker då trösta mig med att jag ju oftast står för vem jag är.

Värre är det för många andra, ofta äldre, människor som vuxit upp med att det bara är personer som är heterosexuella som har rätt att visa vem de är. Som inte protesterar när de efter ett långt liv tillsammans med sin käraste, inte blir bemötta som närmast anhöriga om den älskade hastigt blir sjuk – eller till och med dör.

Det kan skrämma mig att veta hur beroende jag är av att träffa 'rätt' vårdpersonal för att få det bemötande jag skulle behöva för att klara mig i en sådan svår situation.

För så är det ju ibland i livet. Det finns varken tid eller kraft att förklara.”

Sign. Trött på att behöva förklara

Bot mot homofobin

Homosexuella läkare ökar hbt-kompetensen



Bild: Jonas Lund

Redan genom klinikens glasdörrar syns regnbågsflaggan – en symbol för att alla är välkomna. Strax intill står Sven Grützmeier, läkare på kliniken Venhälsan på Södersjukhuset i Stockholm. I snart 20 år har han arbetat för öppenhet och hbt-kompetens i läkarkåren bland annat genom Föreningen Homosexuella Läkare.

Varför är hbt-kompetens viktig?

– Homofobi förekommer i läkarkåren och i sjukvården som på andra håll i samhället. Det innebär att många läkare aldrig vågar vara öppna med sin läggning på arbetsplatsen. Slutenhet och okunskap försämrar i sin tur patientkontakterna och kan i värsta fall betyda feldiagnoser och felbehandlingar. Överhuvudtaget kan vi inom vården bli bättre på bemötande av olikheter – det gäller inte bara sexuell läggning.

Kan du ge något exempel på när patienten kan fara illa?

– Ta den homosexuella man som fick sveda och värk kring analöppningen samt flytningar, symptom som kan drabba både kvinnor och män som har analsex. Han misstänkte själv en könssjuk-

dom och ville undersökas för det. Men läkaren hävdade bestämt att det var eksem som kommit av sadeln på en träningscykel. Patienten fick kortisonsalva som inte hjälpte. Senare kom han till Venhälsan och det visade sig att han hade klamydia. Patienten upplevde det mycket kränkande att inte bli tagen på allvar av sin allmänläkare. Dessutom försvinner möjligheten till kontaktspårning om vi inte hittar könssjukdomar.

Ett annat exempel är den äldre kvinnan eller mannen som är svårt sjuk och till synes ensamstående, men som i själva verket har en partner som sjukvården skulle behöva samarbeta med. Men denna närstående invigs inte i situationen och får kanske inte heller reda på hur sjuk patienten är. Till exempel vid behandling av kroniska blodsjukdomar är det viktigt att ha partnern med från början om man ska få en väl fungerande behandling.

Hur kom du själv till insikt om behovet av hbt-kompetens?

– Redan när jag var medicine kandidat i Danmark slog det mig att jag och alla andra i min generation inte hade några förebilder i vården – jag är själv homosexuell. Detta blev ännu viktigare när hiv/aids upptäcktes. Men idén till Föreningen Homosexuella Läkare fick jag när jag var i San Francisco 1981, på Pridefestivalen. Där såg jag några läkare som gick med eget banér i paraden. 1988 tog jag initiativet till föreningen, som också är öppen för tandläkare och kandidater inom dessa yrken. Hiv är tragiskt men det har tvingat fram ett öppnare klimat och synliggjort bristen på hbt-kunskap.



REGNBÅGENS BETYDELSE

Regnbågsflaggan är designad av konstnären Gilbert Baker i mitten på 1970-talet som en symbol för bögars och lesbiskas frihetskamp. Inspirerad av "de fem rasernas flagga". Bakers originalflagga innehöll från början åtta färger, men har för att underlätta tryckning gradvis förlorat färger. Ironiskt nog rosa för sexualitet, och indigo för harmoni.

Källa: www.rfsl.se

REGNBÅGSTÅRTA

En av mina bästa vänner skulle "gifta sig", det vill säga välsigna sitt partnerskap i kyrkan och jag skulle vara toastmaster på festen efteråt. Det ingick i mina uppgifter att hitta ett bröllopspar – två män – till tårtan. Jag blev glatt överraskad när ett bageri hade samkönade par samt par och bebisar med olika hudfärger som tårtdekorationer. Här hade man vana av mångfald.

Birgitta, toastmaster på Antillas och Stevens bröllop

FÖRDOMSFRI FICK AHA-UPPLEVELSE

Jag gick till seminariet om homo/bisexualitet i vården med attityden "jag behöver inte det här, jag är relativt fördomsfri och tillhör en generation där homosexualitet varit synlig". De flesta i min ålder har bekanta/vänner som är homosexuella och skulle inte drömma om att se med förakt på en homosexuell patient.

Däri ligger problemet. Vi tycker det är så självklart med homosexualitet att det inte behöver belysas. Vi kan därför inte alls förstå att det skulle kunna dyka upp problem. Kanske med den äldre generationen läkare men minsann inte med oss! Det är väl inte så farligt att utgå från att ens patient är heterosexuell för om det visar sig att hon eller han inte är det så är väl ingen skada skedd. Men någon gång under seminariet insåg jag att det faktiskt finns ett problem: Min attityd. Jag har vägrat att erkänna de homosexuellas känslor i det hela. Plötsligt klickade det och jag kunde se det hela från deras synvinkel. De har tröttnat på att alltid pekats ut som annorlunda.

Lena, läkarstuderande

Vad gör föreningen?

– Dels är vi ett stöd för varandra, dels arbetar vi för ökad hbt-kompetens i vården. Vi har en årlig konferens där vi tar upp vård- och hälsofrågor, men också arbetsplatsfrågor. Vi är ute och informerar och har också en kurs för vårdpersonal.

Våren 2006 gjorde studenter på läkarutbildningen på Karolinska institutet en undersökning av hur hbt-perspektivet behandlades på utbildningen. Deras resultat var att det bland annat fanns en stereotyp syn på sexuell läggning och genus i utbildningen och att det förutsattes att alla var heterosexuella.

Vården är uppbyggd kring traditionella könsroller, med den överordnade mannen och den underordnade kvinnan. Där finns en stark norm om heterosexualitet, precis som i övriga samhället. Tänk på alla kärleksromaner som utspelar sig i vårdmiljö! Läkarutbildningarna har förstärkt den manliga rollen och sjuksköterskeutbildningarna den kvinnliga. Det finns också en tro på biologiska könsskillnader – att det är av naturen givet att vara heterosexuell och att kvinnlighet och manlighet bestäms av biologi. Det börjar nu brytas, bland annat beroende på att läkarkåren till stor del består av kvinnor. Studenterna är medvetna om genus och hbt på ett helt annat sätt än äldre generationer.

Glädjande nog kommer vår kurs att bli obligatorisk på Karolinska institutet från och med 2007 – och jag hoppas att det initiativet sprider sig över landet och till övriga vårdutbildningar.

Om man själv känner sig obekvämt inför hbt-personer – vad kan man då göra?

Man kan vara öppen med sin rädsla och okunskap och diskutera den – också det bidrar till ett öppet klimat.

Sven Grützmeiers tips till anställda i vården som känner sig osäkra på hur man ska bemöta patienter och anhöriga:

- Att inte ha förutfattade meningar är alltid bra.
- Benämnen ingen som homosexuell om inte personen själv identifierar sig som det. Det kan hända att patienten själv inte skulle använda det ordet. Många i den äldre generationen har inte kommit ut på det vis vi talar om idag. De kan beskriva sig som en nära vän i stället för anhörig.
- Regnbågsflaggan är en enkel symbol som gör det lättare för icke-heterosexuella att berätta om symtom och livsomständigheter.

Sven Grützmeiers tips om hur man kan ställa frågor:

- Har du någon livskamrat – partner – relation?
- Är din partner en man eller kvinna?
- Berätta lite om din närmaste familj!
- Är du sexuellt aktiv?
- Vilket kön har din sexuella partner?

ATT BEMÖTA EN FLYKTING

Den som har förföljts i sitt hemland på grund av sin homosexualitet kan beviljas asyl av det skälet. Oavsett vilket asylskäl en person hänvisar till är bemötandet från myndighetspersoner och tolkar viktigt. En asylsökande är i en mycket utsatt situation och kan komma från områden där relationer benämns på andra sätt än i Sverige. Den sökande kan till exempel tala om sin "partner." Det gäller för handläggare att kunna ställa frågor på ett sätt som gör den asylsökande trygg nog att våga berätta om sin sexuella läggning inför främmande människor i ett främmande land. Samtidigt får inte frågorna vara så neutrala att läggningen inte framkommer eftersom det kan vara ett asylskäl. Alla handläggare och personer i flyktingbemötande borde ha hbt-kompetens.

Vasilij, rysktalande tolk

Direktnummer till vården

Egen mottagning underlättar för lesbiska och bisexuella kvinnor

Ett eget telefonnummer. Det är den enkla men smarta lösningen på hur lesbiska kvinnor ska kunna söka och få vård inom ordinarie sjukvård.

Mottagning för lesbiska och bisexuella kvinnor, MOL, startade i mitten av 1990-talet och har blivit en modell för hur homo- och bisexuella kvinnor lättare ska kunna söka och få vård inom den ordinarie sjukvården. Förutom ett direktnummer finns telefon- och besökstider vikta för lesbiska och bisexuella kvinnor. Direktnumret gör stor skillnad. Genom att ringa numret kommer den vårdsökande automatiskt ut och behöver inte oroa sig för om personalen vet eller inte.

– Att bygga vår verksamhet har inte krävt stora, dyra åtgärder. Men de är tillräckliga för att nå kvinnor som varit rädda att söka vård, säger Mari Svanberg-Risberg, biträdande överläkare och gynekolog.

– Personalen utbildas i hbt-frågor. På mottagningen finns också ett undervisningsmaterial som cirkulerar bland personalen.

På MOL finns tre gynekologer och en kurator. Regelbundet har man också nätverksträffar med den privata mödravårdscentralen Mama Mia och förlossningskliniken på Danderyds sjukhus,

två vårdinrättningar som är öppna för alla kvinnor men som har hbt-kompetens.

Precis som bögarna utgör lesbiska en marginaliserad patientgrupp. Flera undersökningar vittnar om att lesbiska kvinnor bemöts som avvikande. Höjda ögonbryn, undvikande blickar och nervositet bland vårdpersonal kan resultera i att en del kvinnor inte söker hjälp för sina besvär. Eller också håller de tyst om sin sexuella läggning i situationer där informationen är relevant.

Även kvinnor som har kommit ut i en vård-situation kan behandlas heteronormativt – som om de ändå är heterosexuella. Exempelvis kan gynekologer upplysa om kondomer och p-piller trots att kvinnor uppgivit att de inte har sexuellt umgänge med män.

– På MOL har vi erfarenhet av att motivera patienter med dåliga erfarenheter att komma hit och söka den vård de behöver, säger Mari Svanberg-Risberg.

FÅ VARA DEN MAN ÄR

Skillnaden ligger kanske mest hos mig. Jag vet att de vet. Jag får vara den jag är. Det vill säga, jag förutsätts inte vara hetero och det gör stor skillnad.

Patient på MOL

OM LESBISKA FÅR BESTÄMMA

RFSL gjorde 2005 en enkätundersökning bland kvinnor om hur de bemötts – och skulle vilja bemötas av vården. Här är deras svar.

BRA

+ Att fråga: Har du partner, pojk- eller flickvän?

+ Relevanta frågor om livssituationen.

+ Att bekräfta patientens identitet.

+ Att ge fru-status till partner.

+ Att ge föräldrastatus även till icke-biologisk förälder.

+ Att inte behandla patienten som avvikande.

INTE BRA

- Att fråga: Har du man?

- Snokande frågor av privatkaraktär.

- Höjda ögonbryn eller annan avståndstagande reaktion om patienten kommer ut.

- Att behandla en partner som icke-familj.

- Att fråga om var pappan är.

- Irrelevanta yttranden om homosexuella.

POLISKÅR FÖR ALLA

Länspolismästaren i Stockholm Carin Götblads beslut att låta gaypoliser delta i Prideparaden klädda i uniform ger tydliga signaler om att polisen är till för hela befolkningen – oavsett sexuell läggning. I samband med Pridefestivalen 2006 arrangerades dessutom ett europeiskt gaypolismöte i Stockholm, "See the Difference". En av mötets ansvariga, polisen Riikka Asmundsen, fick i Metro (060726) frågan om vad det betyder med uniformerade poliser i Prideparaden: "Mycket. Många inom HBT-befolkningen som blir utsatta för hatbrott vågar inte gå till polisen, de är rädda för att inte bli väl bemötta. Har du utsatts för förnedringen i brottet vill du inte förnedras en gång till. Paraden är ett sätt att visa att polisen är till för alla."

SE IGENOM HÄRSKARTEKNIKERNA

Vad är det som händer i situationer och möten som kan få en människa att känna sig kränkt eller exkluderad?

Den norska socialpsykologen Berit Ås har observerat, beskrivit och satt namn på de sju vanligaste sätten att utöva makt, de så kallade härskarteknikerna.

De kan vara såväl avsiktliga som oavsiktliga.

Osynliggörande: Att tysta eller marginalisera personer genom att ignorera dem.

En ingrediens i heteronormen är exkludering och osynliggörande av alla som inte har heterosexuell läggning. Att nonchaleras i samtal om vad man gjort över helgen eller att ta för givet att en partner är ett syskon eller en kompis är exempel på osynliggörande.

Förlöjligande: Att framställa någons argument eller en person som löjlig och oviktig.

”Lite måste du väl tåla?” är ett påstående som hbt-personer kan möta i samband med ”skämt”. Ett vanligt sätt att nedvärdera en person är att göra sig lustig på den personens bekostnad. Kommentarer som ”bögavstånd” eller ”hon skulle behöva ett rejält skjut” är exempel på nedvärderande uttryck.

Undanhållande av information: Att utestänga eller marginalisera någon genom att undanhålla väsentlig information.

Undanhållande av information kan vara att arbetskamraterna ordnar fest men du får inte veta. Att forskningen kring hbt-personers hälsa är outvecklad är också ett undanhållande eller ointresse. Att lärare inte undervisar om hbt är ett annat exempel.

Dubbelbestraffning: Att försätta någon i en situation där de nedvärderas och bestraffas oavsett vilket handlingsalternativ de väljer. Detta kallas ibland moment 22.

”Varför berättade du inte att du är lesbisk?” kan vara en anklagelse riktad mot en person som inte har varit öppen med sin sexuella läggning. Om en homosexuell kvinna däremot berättar att hon och frun varit och plockat svamp i helgen kan hon bli anklagad för att ”demonstrera sin läggning”. Oavsett om homo- och bisexuella väljer att vara öppna eller inte riskerar de att bestraffas.

Påförande av skuld och skam: Att få någon att skämmas för sina egenskaper eller att antyda att något de utsätts för är deras eget fel. Detta sker ofta genom en kombination av förlöjligande och dubbelbestraffning.

”Klär man ut sig till kvinna så får man skylla sig själv.” Hbt-personer som råkar ut för brott eller kränkningar får ibland höra att det är deras eget fel eftersom de ”uppträtt provocerande”.

Objektifiering: Att bli sedd och värderad enbart som en kropp.

Ett objekt beskådas och bedöms utan att höras eller ges utrymme att hävda sina åsikter. ”Jag fattar inte varför det är så mycket tjat om homosexuellas rättigheter. Ingen är väl intresserad av vad de gör i sängkammaren” är en sexualisering – en form av objektifiering. Hbt-personer kritiserar ibland för att vara ”så sexuella” – till skillnad från heterosexuella.

CIGARETTEN

”Du måste säga åt din syster att hon borde sluta att röka. Det är mycket dåligt att röka. Man kan få hosta. Man kan bli mycket sjuk.”

Först förstod jag inte vad mannen som driver kvartersbutiken där jag och min sambo bor, menade. Även om det var långt ifrån första gången jag var i butiken för att köpa en lös cigarett åt min sambo (som jämt försöker sluta att röka), hade butiksinnehavaren aldrig tidigare tilltalat mig. De enda gångerna jag hört honom säga något var då min sambo och jag hade besökt butiken ihop. Och då hade han uteslutande vänt sig – på ett mycket flörtigt sätt – till min kvinna.

Jag tvekade. Budskapet kändes så dubbelt. Å ena sidan kunde jag tolka en välvillighet. Å den andra störde det mig att han kallade oss systrar. Var det ett test? Eller kunde han bara inte föreställa sig att två kvinnor som ofta var i varandras sällskap var annat än ”systrar”?

”Det är sant. Alla borde sluta röka” svarade jag och gick ut.

Eva-Britt, sambo med Catrin sedan drygt tio år



BÖG

Våld och hot om våld: Att bli hotad eller misshandlad.

”När jag var fritidsledare kom en pappa fram till mig på krogen och slog till mig i ansiktet samt varnade mig för att ”smitta” hans son.”

Sommaren 2006 presenterades en undersökning som visar att hatbrotten mot hbt-personer fördubblats på tio år. År 1996 uppgav 25 procent av de tillfrågade i studien att de utsatts för hatbrott. 2006 var siffran 52 procent. Till hatbrott räknas såväl fysiska som verbala attacker.

Källor:

Intervju med Berit Ås, Handbok i frigörelse, Berit Ås, Gidlunds 1982,
Hatbrotten har fördubblats på tio år, Eva Tiby, Dagens Nyheter 27/7 2006

LISAS BEGRAVNING

En känslig sak var förstås var Lisa skulle begravas. Hennes mamma menade att familjegraven i födelsestaden var det naturliga. Själva var jag för ledsen för att kunna tänka på det. Men prästen rådde mig att låta en tid gå och inte omedelbart göra som mamman sa. Strax efteråt dog Lisas bror och då resonerade modern inte på samma sätt. Brodern var gift och hade barn i en grannstad och det var självklart att han skulle begravas där. Mamman sa att det var annorlunda eftersom brodern hade familj. Men jag då? sa jag. Vad är jag?

Sara, änka efter Lisa

VILKEN HÄRSKARTEKNIK

utsattes Sara för?



Äntligen i hamn

”Min familj visste nog tidigt hur det var. Men de har egentligen aldrig talat med mig om det, eller ställt frågor. Jag har inte heller uppfattat att det skulle vara något uttalat negativt – kanske mer som en icke-fråga. En privatsak.

En del av mina vänner har frågat öppet. Så de har alltid vetat. Bekanta har förhållit sig opersonligt och talat om kärlek i mer allmänna termer.

När man lever på det här sättet får man vid en viss ålder vara beredd på frågor. Folk vill gärna veta: Har du varit gift? Är du särbo? Har du barn?

Egentligen har de inte verkat nyfikna på mig som person. I stället har frågorna snarare syftat till att försöka artbestämma mig. Det upplevs alltid som jobbigt när man inte på ett enkelt sätt kan placera in någon i ett fack. Man vet inte hur man ska prata med den personen eller vad man ska prata om.

Varje gång ämnet kom upp kändes det obehagligt och jag märkte att jag blev undflyende i sådana situationer. Jag kände mig utpekad samtidigt som jag blev ointressant för folk, som om jag inte hade något liv att berätta om. Efter 40 slutade folk att fråga – det blev mest pinsamt att inget tycktes hända i mitt privatliv. Jag pratade jobb med de flesta och det blev så klart ett slags döljande. Varje gång en blankett krävde svar om civilstånd kände jag mig värderad. Hur skulle jag fylla i vem som var min förmånstagare? Och familjerabatterna, hur var det med dem?

Så småningom träffade jag en person som det kändes helt rätt med. Då blev det självklart att visa vår kärlek. På ett helt nytt sätt fick jag en massa frågor, en mängd samtalsämnen som tidigare inte inbegripit mig blev plötsligt aktuella. Vad ska ni göra på semestern? Hur gör ni till jul?

Små betydelsefulla ord. Ni. Två. Kvinna. Man. Par.

Bara en person visade öppet sin förvåning.

'Jasså, jag har alltid trott att du var lesbisk och så har du förlovat dig med en man', sa hon.

Frågorna är fortfarande de samma. Men nu när det lätt går att placera in mig i ett fack flyter samtalet på. I stället för att känna mig utpekad blir jag bekräftad. Det känns som om jag blivit invald i en förening som många vill vara med i. Heteroparklubben. Alla som känt oro över min läggning kan nu andas ut."

Sign. Sedd på nytt sätt

DRABBAR HETERONORMEN

enbart hbt-personer? När var du själv heteronormativ i ditt arbete?

Samkönad i nöd och lust

Bilder på brudpar – en man och en kvinna. Presenter för nyfödda i rosa och ljusblått. Bröllopsbranschen är ett Eldorado för heterosexuella par – men hur är det för par med samma kön?

Vi – författarna till denna bok – utgav oss för att vara ett lesbiskt par som ville titta på förlovningsringar och gick till fyra butiker i centrala Göteborg.

Den första butiken var stor och elegant. Vi tog en broschyr medan vi väntade. På bilderna ett traditionellt bröllopspar. "Morgongåva kallas den traditionella gåva som mannen ger sin nyblivna hustru morgonen efter bröllopet" stod det.

Nummer 81 blippade fram på ködisplayen.

– Det är vi, sa vi och stegade fram till disken.

– Vad kan jag hjälpa till med? frågade en parant dam i 60-årsåldern.

– Jo, vi ville titta på ringar.

– Varsågod, det har vi här borta.

– Det gäller förlovningsringar.

Damen förde oss till en glasdisk där mängder av ringar låg och blänktes. Hon sa:

– Vad hade ni tänkt er?

Det började bra och fortsatte ännu bättre. Vi småpratade om rödguld och vitguld och ingravering. Vi kom till själva provandet. Varje modell

låg i par med en större och en mindre ring.

– Ni kanske har samma storlek? sa damen, och fixade snabbt fram två lika stora ringar.

– Ja, det har vi nog, svarade vi.

Damen var proffsig och vi kände oss sedda och bekräftade som par och kunder.

Nästa butik låg ett kvarter bort. Där fanns en särskild "förlovningsdisk" där vi ställde oss och kikade medan vi väntade på vår tur. På disken låg ett väl synligt rabatterbudande med den mindre ringen till halva priset. En försäljare, en dam i 50-årsåldern, kom fram till oss.

– Jo, vi tänkte titta lite på förlovningsringar, vad det kostar och så.

Även denna dam bemötte oss klanderfritt. Hon berättade att numera kan ett par välja olika ringar, inget är längre "ett måste". Hon var förekommande och visade många olika ringar och deltog aktivt i vår diskussion om vad som skulle bli bäst.

Däremot fanns ett annat par i butiken – hetero – som tydligen också gick i förlovningsstankar och de stirrade till en början på oss, stod och lyssnade. Till slut kom de fram och bad att få titta på ringar, trots att försäljaren inte var klar med oss.

– Rabatten, gäller den även när man som vi har samma ringstorlek? frågade vi.

– Ja, storleken är inga som helst problem. Rabatten gäller för två ringar oavsett hur stora man behöver, försäkrade vår försäljare.

I nästa butik var bemötandet likvärdigt men också där fanns kunder som följde oss med blicken och såg obekväma ut. I butik nummer fyra var försäljarna två kvinnor i 25-35-årsåldern. Den som tog hand om oss behövde en tiondels sekund innan hon förstod att vi var ett par. Också hon var korrekt men inte lika angelägen om att serva oss med information och olika alternativ. Hennes kollega svarade på några av våra frågor men ganska kortfattat. De utbytte också några snabba och menande blickar.

Kommentarer: Vi gick ut med negativa förväntningar och trodde att vi skulle få ett tråkigt bemötande. Flera vänner hade dåliga erfarenheter från personal i juvelerarbutiker. Men vi blev bra bemötta – och tacksamma över det. Det är inte ovanligt att hbt-personer känner omotiverad tacksamhet över att bli respektfullt behandlade – en känsla som utgår från att man ändå tycks få existera ”på nåder”.

Att andra kunder reagerade på oss var obehagligt och oväntat. Vi kände oss uttittade, som om vi höll på med något väldigt märkligt. Kanske blev vi också aningen förvånade över att det var hos de yngre försäljarna osäkerheten fanns. Fanns det någon sorts ogillande hos de äldre syntes inte detta. De tycktes medvetna om att filosofin ”kunden har alltid rätt” lönar sig.

Tre av butikerna vi besökte ingår i samma koncern men har olika profil. Vi ringde regionchefen:

– All butikspersonal går samma säljkurs. Alla kunder är välkomna till våra butiker, oavsett om man är muslim eller homosexuell. För ganska länge sedan tog vi bort skyltar med ”hennes” och ”hans” ring till exempel. Rabatter gäller alla som vill köpa ett par ringar. Vi kan ju inte behandla ett par med lika stora händer sämre än ett par med olika stora händer.

NÖJD KUND KOMMER TILLBAKA

Ibland blir man så glad. För några år sedan följde jag med min flickvän och sambo, Elin, till banken. Hon hade stämt möte med en personlig rådgivare för att bland annat se över sitt pensionssparande. Rådgivaren, en kvinna i 55-årsåldern, kändes trygg och mycket kunskapig i sitt jobb. När min sambo till slut bestämt sig för ett visst fondsparande, vände sig kvinnan till oss båda – jag hade bara sagt att jag följer med som sällskap eftersom fyra öron uppfattar mer än två – och frågade om det var jag som skulle stå som förmånstagare vid ett eventuellt dödsfall – eller om det var någon annan.

Det kändes nästan omtumlande skönt att hon ”fattade” – utan att för den sakens skull göra någon stor affär av det. Efteråt kom jag att tänka på att jag nog hade kunnat skriva på vilka papper som helst med det respektfulla bemötandet. Något som i och för sig manar till eftertanke.

Johanna, som levt tillsammans med Elin i 15 år

VAD ÄR DET I FÖRSÄLJARNAS ATTITYD

som gör att man som kund känner sig inkluderad? Vad kan få en kund att känna sig förbisedd eller rentav kränkt?

KOM IGÅNG

TRE-STEGS-GUIDE

Nu är en del kunskaper på plats. Det är dags att gå vidare. I ett tidigare utbildningsmaterial, Fritt Fram – homo, bi & hetero på jobbet, finns grundläggande fakta om villkor och lagar i arbetslivet samt diskussionsfrågor. För det hänger ihop; en arbetsplats med ett positivt och öppet socialt klimat kan erbjuda ett gott bemötande. Tvärtom gäller också: är klimatet sluttet och negativt på arbetsplatsen spiller det lätt över på vårdragare, klienter och kunder.

Här är en komma-igång-guide i tre steg.

INVENTERA

- Finns det några etiska riktlinjer, kundpolicy eller liknande på din arbetsplats?
- Är homo- och bisexuella och transpersoner inkluderade i dessa bemötandedokument?
- Arbetar ni kontinuerligt med diskrimineringsfrågor?
- Analysera bilder och material: informationsmaterial, hemsidor, broschyrer upplysningsskyltar och övrig kundinformation. Vilka budskap och bilder förmedlas? Kan alla känna igen sig? Vilka är det som porträtteras och avbildas?
- Gör en observation av hur bemötandet går till på din arbetsplats. På vilket sätt visar arbetskamraterna respekt för alla – oavsett sexuell läggning? Hur ser den outtalade heteronormen ut?

2

REFLEKTERA

- Förväntas alla kunder, klienter eller vårdtagare vara heterosexuella?
- Har det någon gång förekommit skämt eller gliringar om hbt-personer?
- På vilket sätt visar arbetsplatsen att alla är lika välkomna oavsett sexuell läggning?
- Vad innebär öppenhet?
- En metod är värderingsövningar, där varje deltagare får ta ställning till ett antal påståenden. Det kan till exempel vara: "På min arbetsplats skulle det vara enkelt att berätta att man är homo- eller bisexuell" eller "För oss är kundernas sexuella läggning helt ointressant". Genom att förflytta sig i rummet eller resa sig från stolen, markerar man sin åsikt. Någon som håller med och någon som inte håller med om påståendet får motivera sitt ställningstagande.
- Diskutera härskarteknikerna. De flesta är subtila förtryckarmetoder och görs inte alltid medvetet av utövaren, men kan ingå i arbetsplatsens jargong eller interna humor. Varför använder man sig av en härskarteknik? Vad kan man göra för att motverka de olika härskarteknikerna? Vad kan göras för att förändra det sociala klimatet? Vem har ansvar för det sociala klimatet?
- Finns det fördomar om homo- och bisexuella eller transpersoner? Hur kan dessa motverkas?

AGERA

- Om det finns en bemötandepolicy eller etiska riktlinjer på arbetsplatsen, se till att dokumenten är lättillgängliga och synliga för alla, i till exempel introduktioner för nyanställda. Och finns det ingen, tillsätt en arbetsgrupp som upprättar en. Se till att chefen är involverad i arbetet. Skapa ett tidsutrymme på arbetsplatsen för kontinuerligt etikarbete.
- Om verksamhetens informationsmaterial är heteronormativt – hur kan det göras om rent konkret i texter och bilder?
- Skaffa mer kunskaper. Hbt-kompetens kan handla om villkoren för hbt-personer i arbetslivet, hälsovillkor, historiska fakta och fördjupad kunskap om heteronormens olika uttryck. Fördjupning kring mänskliga rättigheter och genus kan också ingå.
- Bjud in föreläsare. På www.frittfram.se finns erbjudanden om kurser och utbildningar samt nedladdningsbart material.

Referenslitteratur

Det syns inte utanpå men känns inuti – om heteronormer och diskriminering i hälso- och sjukvården, HomO 2006

Homo på jobbet – ute eller inne? red. Inger Danilda, Arbetslivsinstitutet 2005

Homosexuellas villkor i arbetslivet, Gunnel Forsberg, Liselotte Jakobsen, Goldina Smirthwaite, Jämställdhetscentrum, Karlstads universitet, 2005 andra utgåvan

Här har du mitt liv – skildringar vid sidan av normen, Arbetets museum, Norrköping, Fritt Fram 2005

Inkluderad – En liten bok om facket & sexuell läggning, Projektet Homo- och bisexuella i omsorgen 2005

Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn, NOVA Rapport 1/1999

Liv i lärarrummet – om sexuell läggning och arbetsmiljö i skolan, Under ytan 2006

Normer i heterofabriken, Cristina Josefsson, Ulla Kindenberg, Fritt Fram 2005

Redovisning av regeringsuppdraget att beforska homo- och bisexuellas arbetsvillkor, Carina Bildt, Arbetslivsinstitutet 2004

Bakgrund

Boken *Krock eller möte? – Om professionellt bemötande och heteronormen* har tagits fram av samarbetsprojektet Fritt Fram, som arbetar mot diskriminering på grund av sexuell läggning i arbetslivet. Projektet arbetar för att skapa arbetsplatser där det är fritt fram att vara sig själv oavsett sin sexuella läggning. Fritt Fram har sedan 2002 utvecklat metoder och förändringsverktyg samt utbildat och höjt kompetensen kring sexuell läggning i arbetslivet.

Fritt Fram drivs av arbetsgivare, fackförbund och intresseorganisationer. Projektet delfinansieras av Europeiska Socialfonden inom ramen för Equalprogrammet.

Utbildningsmaterialet *Fritt Fram – Homo, bi & hetero på jobbet*, bestående av en handbok och en cd-skiva med filmatiserade scener, vänder sig till alla som är verksamma i arbetslivet och som har intresse av att lära sig mer om hur man kan arbeta med frågor kring sexuell läggning.

Boken *Krock eller möte? – Om professionellt bemötande och heteronormen* utgör en fördjupning för alla som i sitt arbete möter tredje part, såsom kunder, vårdtagare och klienter.

Under 2006 drivs Fritt Fram av

Akademikerförbundet SSR

EKHO, Ekumeniska grupperna för kristna homo- och bisexuella samt transpersoner

Försvarsmakten

RFSL

Sveriges Kommuner och Landsting
Södertälje kommun

Tjänstemannaförbundet HTF

